

กระบวนการบรรเลงซออุโหมโรงหุ่นกระบอ
The Performance Process of the Saw U in the Homrong Hun Krabok

วสวัตดี ทองรักษ์
Wasawat Thongrak

อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
Lecturer, faculty of Humanities and Social Science, Ubon Ratchathani Rajabhat University
Email: Wasawat.t@ubru.ac.th

Received: Apr 02, 2026; Revised: May 18, 2026; Accepted: Jun 11, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง กระบวนการบรรเลงซออุโหมโรงหุ่นกระบอ กรณีศึกษาการถ่ายทอดของครูสุริยะ ชิตท้วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการบรรเลง ลักษณะทางดนตรี และวิเคราะห์การบรรเลงซออุโหมโรง หุ่นกระบอ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการศึกษาภาคสนามผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการบันทึกการบรรเลงซออุจากครูสุริยะ ชิตท้วม แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและการวิเคราะห์เชิงสถิติลักษณะ

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการบรรเลงซออุโหมโรงหุ่นกระบอมีรูปแบบและลำดับขั้นตอนที่สืบทอด กันมาอย่างเป็นระบบ ซออุทำหน้าที่เป็นเครื่องดนตรีที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินทำนองและถ่ายทอดอารมณ์ของการ แสดง โครงสร้างทำนองประกอบด้วยช่วงขึ้นเพลง ช่วงทำนองหลัก และช่วงลงจบ ดำเนินอยู่ในระบบเสียงปัญจมูล ทางกลางแหลบ ใช้จังหวะฉิ่งสองชั้นแบบจีนร่วมกับหน้าทับจีน นอกจากนี้ยังพบการใช้เทคนิคการบรรเลงซออุที่เป็น เอกลักษณะ เช่น การพรมเสียง การสะบัดนิ้ว การรูดเสียง และการใช้คันชักอย่างมีแบบแผน

คำสำคัญ: ซออุ โหมโรง หุ่นกระบอ

Abstract

This study entitled “*The Performance Process of the Saw U in Homrong Hun Krabok: A Case Study of the Transmission Process by Kru Suriya Chitthouam*” aimed to investigate the performance process, musical characteristics, and performance techniques of the Saw U in the composition *Homrong Hun Krabok*. This research employed a qualitative research methodology. Data were collected through documentary research and fieldwork, including in-depth interviews, observations, and recordings of Saw U performances by Kru Suriya Chitthouam. The data were analyzed using content analysis and musicological analysis.

The findings revealed that the performance process of the Saw U in *Homrong Hun Krabok* follows a systematically inherited structure and sequence. The Saw U functions as a significant melodic instrument that plays an important role in melodic progression and emotional expression in the performance. The melodic structure consists of an introductory section, the main melodic section, and a concluding section, performed within the pentatonic *Klang Haeb* mode. The composition employs the Chinese-style *ching* rhythmic pattern in the two-level rhythmic structure together with the *Na Thap Chin* rhythmic framework. In addition, distinctive Saw U performance techniques were identified, including tremolo bowing, finger flicking, glissando, and systematic bowing techniques.

Keywords: Saw U, Homrong, Hun Krabok

บทนำ

หุ่นกระบอกนับเป็นหนึ่งในมรดกที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและความสร้างสรรค์ของคนไทยอย่างลึกซึ้ง มีประวัติความเป็นมาที่สามารถสืบย้อนไปถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีหม่อมราชวงศ์เกาะ พยัคฆเสนา เป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์หุ่นกระบอกในรูปแบบใหม่ เรียกว่า หุ่นคุณเกาะ (สิปวิชัย กิ่งแก้ว, 2559) หุ่นกระบอกมีลักษณะโดดเด่นคือเป็นหุ่นขนาดเล็ก สูงราวหนึ่งฟุต แกะสลักศีรษะและมือจากไม้ ส่วนลำตัวทำจากกระบอกไม้ไผ่ มีการตกแต่งเสื้อผ้าเลียนแบบละครรา การเชิดหุ่นต้องอาศัยผู้เชิดที่ซ่อนตัวอยู่หลังฉาก โดยใช้ไม้บังคับที่เรียกว่า ตะเกียบ ควบคุมให้หุ่นเคลื่อนไหวสอดคล้องกับจังหวะเพลงและคำพากย์ ก่อให้เกิดการแสดงที่มีชีวิตชีวาและสร้างสุนทรียะแก่ผู้ชม

ดนตรีที่ประกอบการแสดงหุ่นกระบอกมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการดำเนินเรื่องและการสร้างบรรยากาศ โดยเฉพาะเพลงโหมโรง ที่ทำหน้าที่เป็นบทเพลงเริ่มต้นของการแสดง เพลงโหมโรงมีวัตถุประสงค์สองประการสำคัญ คือ เป็นสัญญาณประกาศให้ผู้ชมรับรู้ถึงการเริ่มต้นการแสดง และเป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคลของงาน (ราชบัณฑิตยสภา, 2554) การแสดงหุ่นกระบอกใช้เพลงโหมโรงชุดเดียวกับการแสดงประเภทอื่น ๆ ได้แก่ โหมโรงเย็น

แต่มีลักษณะเฉพาะเพิ่มเติม กล่าวคือ หลังการบรรเลงเพลงโหมโรงและเพลงวา จะต่อด้วยเพลงเข้าปี่นอก เพลงปี่นตลิ่งนอก และรั้วสามลา เมื่อถึงจังหวะที่หุ่นปรากฏตัว เครื่องดนตรีสำคัญอย่าง ซออู้ จะบรรเลงทำนองโหมโรงหุ่นกระบอกซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า ทำนองหุ่นกระบอก โดยมีเครื่องประกอบจังหวะแบบจีนคลอไปด้วย ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางดนตรีที่แตกต่างจากนาฏศิลป์ประเภทอื่น

ซออู้ในบริบทของหุ่นกระบอกมีหน้าที่พิเศษที่ต่างไปจากการบรรเลงในวงเครื่องสายหรือวงมโหรีทั่วไป โดยทั่วไปซออู้มีหน้าที่เป็นเครื่องประสานทำนอง ทำให้เกิดเสียงเคล้าคลอหยอกล้อไปกับทำนองหลัก แต่ในหุ่นกระบอก ซออู้เป็นเครื่องดนตรีที่มีบทบาทสำคัญในการบรรเลงทำนองหุ่นกระบอก โดยสีเคล้าไปกับการร้อง ทำให้เกิดความกลมกลืนระหว่างเสียงเครื่องสายกับเสียงร้องอย่างลงตัว (ราชบัณฑิตยสภา, 2560) ลักษณะนี้ทำให้การแสดงหุ่นกระบอกมีบรรยากาศเฉพาะที่ไม่อาจหาได้จากการแสดงอื่น และยังสะท้อนถึงความละเอียดอ่อนของศิลปะการผสมผสานระหว่างเสียงดนตรีและท่ารำของหุ่น ครูสุริยะ ชิตท้วม ได้กล่าวถึงการบรรเลงซออู้เพลงโหมโรงหุ่นกระบอกและเพลงหุ่นกระบอกไว้ว่า “หุ่นกระบอก จะมีทางเฉพาะของหุ่นกระบอก เราต้องได้ทางก่อนถึงจะไปสัดกันได้ ตอนสัดนี้ก็ต้องดูบท ฟังนักร้องด้วย ในชุดนั้นก็จะมั่งสังขารา สังขารานี้จะคล้ายกับหุ่นกระบอกแต่ก็ไม่เหมือนกันสังขาราจะสัดกันไปเรื่อยแต่หุ่นกระบอกจะมีทาง แล้วก็โหมโรงหุ่น โหมโรงหุ่นนี้ก็คือหุ่นกระบอกนั่นแหละ” (สุริยะ ชิตท้วม, 2564)

หลักฐานจากสาส์นสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กล่าวถึงเรื่อง ตาสังขารา หุ่นกระบอก ยังสะท้อนภาพบรรยากาศในอดีตว่าหุ่นกระบอกเคยเป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมสูง ผู้ชมจำนวนมากรู้สึกประทับใจต่อเสียงดนตรีโหมโรงและลีลาการเชิดหุ่นที่สอดคล้องกัน (พูนพิศ อดายุกุล, 2552) แม้ในปัจจุบันหุ่นกระบอกจะไม่ได้ได้รับความนิยมดังเช่นเดิม แต่คุณค่าที่แฝงอยู่ในเสียงซออู้และทำนองหุ่นกระบอกยังคงเป็นร่องรอยที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของศิลปะการแสดงไทย

การศึกษาบทบาทของซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้เห็นถึงโครงสร้างทางดนตรี เทคนิคการบรรเลง และคุณค่าที่ซออู้มีต่อการสร้างอัตลักษณ์ของหุ่นกระบอกอย่างชัดเจน ผู้วิจัยเลือกศึกษาการบรรเลงซออู้เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ของครูสุริยะ ชิตท้วม ครูผู้เชี่ยวชาญด้านการบรรเลงเพลงเดี่ยวและเพลงประกอบการแสดง ซึ่งผลการวิจัยที่ได้จะนำไปสู่การอนุรักษ์องค์ความรู้ที่ถูกต้อง และเป็นรากฐานสำหรับการแสดงดนตรีไทยให้คงอยู่คู่กับสังคมอย่างถูกต้อง อีกทั้งยังสามารถต่อยอดไปสู่การพัฒนางานวิชาการด้านดุริยางคศิลป์และการศึกษาดนตรีไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการบรรเลง ลักษณะทางดนตรี และวิเคราะห์การบรรเลงซอฮู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก กรณีศึกษาการถ่ายทอดของครูสุริยะ ชิตท้วม

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์เชิงดนตรีและการเก็บข้อมูลภาคสนามจากครูดนตรีไทยและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการบรรเลงซอฮู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลเอกสาร

ผู้วิจัยรวบรวมและศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหุ่นกระบอก เพลงโหมโรง เพลงหุ่นกระบอก และการบรรเลงซอฮู้ จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ประกอบด้วย หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดดนตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ และฐานข้อมูลทางวิชาการผ่านเว็บไซต์ Thaijo และฐานข้อมูลงานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกครูดนตรีไทยและผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทยและการแสดงหุ่นกระบอก โดยมีครูสุริยะ ชิตท้วม เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งการสังเกตการณ์การบรรเลงซอฮู้จากการถ่ายทอดและการฝึกซ้อม พร้อมบันทึกเสียง ภาพ และวิดีโอ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์เชิงดนตรี

3. การจัดกระทำข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามมาจัดหมวดหมู่ตามประเด็นการวิจัย ได้แก่ กระบวนการบรรเลงซอฮู้ ลักษณะทางดนตรี และแนวทางการถ่ายทอด พร้อมตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของข้อมูล

4. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา จากเอกสารและการสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เชิงดนตรีในด้านโครงสร้างทำนอง เทคนิคการบรรเลง จังหวะ และบทบาทของซอฮู้ ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก จากนั้นจึงสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

5. การสรุปผลและจัดทำรายงานวิจัย

หลังจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการบรรเลงซอฮู้และดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก

การวิเคราะห์ข้อมูล

เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

การแสดงหุ่นกระบอกมีรูปแบบการใช้ดนตรีที่มีความเป็นระเบียบแบบแผน โดยเริ่มต้นด้วยการบรรเลงเพลงโหมโรง เช่นเดียวกับการแสดงนาฏศิลป์ประเภทอื่น ๆ ซึ่งนิยมใช้ชุดโหมโรงเย็น หลังจากจบโหมโรงและลงเพลงแล้ว จะตามด้วยเพลงเข้าปี่นอก เพลงปี่นตลิ่งนอก และร่ำสามลา เพื่อดำเนินบรรยากาศเข้าสู่ช่วงที่หุ่นเริ่มปรากฏตัว เมื่อถึงจังหวะที่หุ่นเข้าฉาก เครื่องดนตรีหลักอย่างซออู้ จะมีบทบาทสำคัญ โดยทำหน้าที่บรรเลงทำนองโหมโรงหุ่นกระบอก ซึ่งถือเป็นทำนองหุ่นกระบอก ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปะการแสดงประเภทนี้ การบรรเลงทำนองดังกล่าวจะมีเครื่องกำกับจังหวะแบบเพลงสำเนียงจีนประกอบ ทำให้เกิดสีสันและบรรยากาศที่แตกต่างจากนาฏศิลป์ไทยรูปแบบอื่นอย่างชัดเจน จากนั้นวงปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงเสมอเพื่อดำเนินเรื่องต่อไป (ราชบัณฑิตยสภา, 2560)

เพลงหุ่นกระบอก

เพลงหุ่นกระบอกมีสถานะเป็นเพลงร้องที่ใช้ประกอบการเชิดหุ่นกระบอกโดยตรง และยังมีการนำไปใช้ร้องประกอบละคร เช่น พระอภัยมณี เช่นเดียวกัน (ณรงค์ชัย ปิฎกฤษต์, 2542) ทั้งนี้ บางครั้งมีการเรียกเพลงหุ่นกระบอกว่า เพลงสังขาร เนื่องจากมีความใกล้เคียงกันทั้งในเชิงทำนองและการใช้ในการแสดง ทำให้ทั้งสองเพลงมีความสัมพันธ์แนบแน่นและอาจใช้แทนกันได้บางบริบท

เพลงสังขาร

เพลงสังขารเป็นทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการเชิดหุ่นกระบอก โดยเฉพาะในโอกาสที่ต้องดำเนินเรื่องให้กระชับและรวบรัด นิยมใช้ซออู้เป็นเครื่องดนตรีหลักในการบรรเลงคลอไปกับการขับร้อง เพื่อสร้างความกลมกลืนระหว่างเสียงร้องกับดนตรี (ณรงค์ชัย ปิฎกฤษต์, 2542) นอกจากนั้น เพลงสังขารยังได้รับการนำไปใช้ประกอบการแสดงละครรำและละครพูด

ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดการบรรเลงซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก จากครูสุริยะ ชิตท้วม ซึ่งท่านได้รับการถ่ายทอดทางเพลงและกลวิธีการสีซออู้ ครูธีระ ภูมณี และครูวรยศ สุขสายชล ตั้งแต่เมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ การวิเคราะห์ทางเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก นี้เป็นเพลงที่ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดจากการบรรเลงเพลงบทละครหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางผีเสื้อสมุทรลักพระอภัยมณี ฉบับกรมศิลปากร เป็นการวิเคราะห์เพื่อแสดงอัตลักษณ์ของทางเพลงและเพื่อแสดงอัตลักษณ์การบรรเลงซออู้เฉพาะของครูสุริยะ ชิตท้วม

จากการสัมภาษณ์ สุริยะ ชิตท้วม (2564) ผู้มีประสบการณ์ตรงด้านการบรรเลงและการแสดงหุ่นกระบอก ได้ให้ข้อมูลว่า การบรรเลงซออู้ในหุ่นกระบอก มีทางเฉพาะที่สืบทอดกันมาโดยตรง กล่าวคือ ผู้บรรเลงจำเป็นต้องเรียนรู้ทางเดิมของหุ่นกระบอกให้ได้เสียก่อน จึงจะสามารถพัฒนาต่อยอดไปสู่การสืบทอดได้ การบรรเลงในบริบทหุ่นกระบอก ผู้บรรเลงซออู้ไม่เพียงแต่ดำเนินทำนองตามทางเพลง หากแต่ต้องฟังและปรับตามนักร้อง รวมทั้งสอดคล้องกับบทในการแสดง การบรรเลงจึงจำเป็นต้องอาศัยทั้งความรู้ทางเพลงและบทร้องของการแสดง ในชุดการบรรเลงของหุ่นกระบอกมีเพลงสำคัญคือ เพลงสังขาร ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับทำนองหุ่นกระบอก แต่ไม่เหมือนกันทั้งหมด โดยเพลงสังขารมี

ลักษณะการสืบทอดไปเรื่อย ๆ ผู้บรรเลงสามารถสร้างสรรค์การเคลื่อนที่ของทำนอง ขณะที่ทำนองหุ่นกระบอกมีทางที่กำหนดไว้ชัดเจนและต้องยึดถือเป็นแบบแผนซึ่งขึ้นอยู่กับทำนองหุ่นกระบอก การบรรเลงซออยู่ในทำนองหุ่นกระบอก จึงมีความเป็นระบบมากกว่า ในขณะที่การบรรเลงเพลงสังฆารามมีความยืดหยุ่นและสร้างสรรค์ได้มากกว่า และเพลงโหมโรงหุ่น ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของหุ่นกระบอกเช่นกัน ซึ่งการบรรเลงโหมโรงและการบรรเลงทำนองหุ่นกระบอกเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ทำหน้าที่บรรเลงเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของการแสดงหุ่นกระบอกในฐานะศิลปะการแสดงไทยที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน

จากการศึกษาลำดับการแสดง จากบทละครหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางผีเสื้อสมุทรลักพระอภัยมณี ฉบับกรมศิลปากรนั้น ซึ่งผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดเพลงทั้งหมดในบทละครหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณีตอนดังกล่าวนี้ จากครูสุริยะ ชิตท้วม พบว่าเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกนี้เป็นเพลงในลำดับที่ 2 บรรเลงต่อจากเพลงวาลงโรง เพลงถัดไปที่จะบรรเลงคือเพลงเสมอ และเพลงหุ่นกระบอกโดยมีทำนองร้อง ดังนี้

จะจับบท พี่น้อง สองกษัตริย์	บิดาตรัส ขบไล่ ออกไพศาล
เป็นกษัตริย์ จักรพรรดิ พิศดาล	มาเรียนการ เป่าปี่ กระบี่กระบอง
พระเชษฐา ว่าไอ้ เจ้าเพื่อนยาก	สู้ลำบาก บุกบัน ก้นทั้งสอง
เข้าถึงวัง ยังมีทัน ได้ทดลอง	ก็มาต้อง ยากเย็น เป็นไพศาล
พระอนุชา ว่าพระพี่ นี่ข้าลาด	เป็นชายชาติ ข้างงา ไม่กล้าหาญ
แม้ชีวัน ยังมีทัน บรรลี่ยาญ	ก็เชชวน ขอนไป คงได้ดี
พระเชษฐา ว่าจริง แล้วน้องรัก	เจ้าแหลมหลัก ดักเตือน สติพี่
พลาบประคอง น้องรัก จรลี	เข้าหยุดยั้ง ฝั่งนี้ เย็นสบาย

(จากบทละครหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางผีเสื้อสมุทรลักพระอภัยมณี ฉบับกรมศิลปากร)

ซึ่งพบว่ามีโครงสร้างของเสียงตกตามรูปแบบกลอนแปดดังดังนี้

วรรคสดับ

----	--- ท	----	--- ท	----	--- ช	----	--- พ
------	-------	------	-------	------	-------	------	-------

วรรครับ

----	--- ม	----	--- พ	----	--- ช	----	--- ช
------	-------	------	-------	------	-------	------	-------

วรรครอง

----	--- ท	----	--- ท	----	--- ช	----	--- พ
------	-------	------	-------	------	-------	------	-------

วรรคส่ง

----	--- ม	----	--- พ	----	--- ช	----	--- ช
------	-------	------	-------	------	-------	------	-------

เทคนิคเฉพาะการบรรเลงซออู้

การบรรเลงซออู้มีเทคนิคเฉพาะที่หลากหลาย ซึ่งล้วนเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการแสดงออกทางดนตรี ทั้งในด้านจังหวะ น้ำเสียง และลีลาการสี โดยมีคำสำคัญดังนี้ (สำนักงานมาตรฐานอุดมศึกษา, 2544)

คันชักหนึ่ง คันชักสอง และคันชักสี่ หมายถึงวิธีการสีคันชักที่ทำให้เกิดเสียง 1, 2 หรือ 4 ครั้ง ในหนึ่งคันชัก โดยทุกเสียงต้องมีความยาวเท่ากัน ชัดเจน และไม่สะดุด

นิ้วประ คือการใช้นิ้วกลางแตะลงบนสายขณะสีสายเปล่า เพื่อให้เกิดเสียงสูงต่ำสลับกันภายในคันชักเดียว

สะบัด มีสองลักษณะ ได้แก่ สะบัดนิ้ว ซึ่งใช้นิ้วกดสายให้ได้ 3 เสียงติดต่อกัน และ สะบัดคันชัก คือการขยับคันชัก “เข้า ออก เข้า” อย่างรวดเร็ว

พรมนิ้ว คือการแตะปลายนิ้วซ้าย ๆ เพื่อสร้างเสียงสลับที่ถี่และต่อเนื่อง มีทั้ง พรมนิ้วเปิด (จับด้วยเสียงเด่นของสายเปล่า), พรมนิ้วปิด (จับด้วยเสียงนิ้วที่พรม) และพรมนิ้วจาก หรือ ครั้นนิ้ว (ใช้นิ้วสองนิ้วกระทบลงบนสายพร้อมกัน)

เทคนิคเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างลีลาและความไพเราะเฉพาะของการบรรเลงซออู้ที่สะท้อนทั้งความละเอียดอ่อนและความเชี่ยวชาญของผู้บรรเลง ซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษาศิลปะการบรรเลงประกอบการแสดง โดยเฉพาะในบริบทของเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกที่ต้องการความประณีตในการถ่ายทอดอารมณ์และบรรยากาศ

โครงสร้างของเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

การบรรเลงซออู้เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก จะต้องตั้งเสียงซออู้ โดยปกติแล้ว สายทุ้มของซออู้ จะตั้งเสียงโด และสายเอกของซออู้จะตั้งเสียงซอล แต่ในการบรรเลงซออู้เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ในบทละครหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางผีเสื้อสมุทรลักพระอภัยมณี ฉบับกรมศิลปากรนี้ จะต้องตั้งเสียงซออู้ให้สูงขึ้นหนึ่งเสียง คือ สายทุ้มของซออู้จะตั้งเสียงเร และสายเอกของซออู้ จะตั้งเสียงลา แต่ผู้บรรเลงจะต้องคิดว่าเสียงของสายเปล่านั้นเป็นเสียงโดและเสียงซอล เพราะการบรรเลงเพลงก่อนเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกนั้นเป็นเพลงวาลงโรง ซึ่งใช้วงปี่พาทย์ไม้แข็งบรรเลงและเพลงต่อจากเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกนั้นเป็นเพลงเสมอ ซึ่งจะบรรเลงต่อกันไม่สามารถปรับลดสายได้ทันและเพื่อให้เสียงนั้นดำเนินต่อเนื่องกัน แต่ในบางบริบทผู้บรรเลงอาจจะใช้ซออู้ 2 คันก็ได้

โน้ตเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกจากการบรรเลงซออู้ในบทละครหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณี ตอนนางผีเสื้อสมุทรลักพระอภัยมณี ฉบับกรมศิลปากร ผู้วิจัยได้รับถ่ายทอดจาก ครูสุริยะ ชิตท้วม

				--- ด	--- ช	--- ท	--- ช
- ด - ช	- ท - ช	- ด - ช	- ท - ด	ช ด ท ด	ท ช ฟ ม	- ด - ด	- ท - ช
- ฟ - ม	- ฟ - ช	ท ช ฟ ม	ฟ ช - -	- ฟ - ม	- ด - ท	--- ล	ด ช - -
- ม ฟ ช	ท ช ฟ ม	- - ฟ ด	ฟ ม - -	- ม ฟ ช	ท ช ฟ ม	- ด - ช	- ช ฟ ม
- ช - ฟ	- ร - ด	ร ด ท ช	ท ด - -	- ช - ฟ	- ร - ด	ร ด ท ช	- ท - ด

ตารางที่ 1 โน้ตเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

สังคีตลักษณ์

ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการวิเคราะห์สังคีตลักษณ์ ตามแนวทางของรองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี (2559) ผลการวิเคราะห์การบรรเลงซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก มีลักษณะการดำเนินทำนองแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

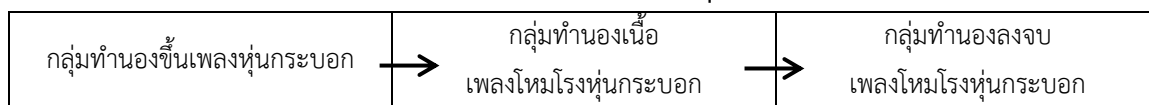
- 1.1 กลุ่มทำนองขึ้นเพลงหุ่นกระบอก
- 1.2 กลุ่มทำนองเนื้อเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก
- 1.3 กลุ่มทำนองลงจบเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

รูปแบบสังคีตลักษณ์ที่ปรากฏในการบรรเลงซออู้เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก เป็นดังนี้

A/B/C₁/C₂

กลุ่มทำนองขึ้นเพลงหุ่นกระบอก	สัญลักษณ์	A
กลุ่มทำนองเนื้อเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก	สัญลักษณ์	B
กลุ่มทำนองลงจบเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก	สัญลักษณ์	C

โครงสร้างการบรรเลงเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

ตารางที่ 2 แสดงโครงสร้างการบรรเลงเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

จังหวะ

ผลการวิเคราะห์จังหวะของการบรรเลงซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก สามารถจำแนกจังหวะออกได้ 2 ประเภท ดังนี้ เพลงหุ่นกระบอก มีโครงสร้างและสำนวนทำนองเป็นเพลงอัตราจังหวะสองชั้น

กำกับจังหวะด้วยหน้าทับจีน และจังหวะฉิ่งเปิด - ปิด แบบเพลงสำเนียงจีน

จังหวะฉิ่ง ในการบรรเลงซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ใช้อัตราจังหวะฉิ่ง สองชั้น แบบเพลงสำเนียงจีน

จังหวะหน้าทับ ในการบรรเลงซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก กำกับจังหวะด้วยหน้าทับจีน

จังหวะฉิ่ง	----	--- ฉิ่ง	--- ฉิ่ง	--- ฉับ	----	--- ฉิ่ง	--- ฉิ่ง	--- ฉับ
จังหวะหน้าทับ	----	--- ตึง	- ตึง - -	ตึง ตึง - ตึง	----	--- ตึง	- ตึง - -	ตึง ตึง - ตึง

ตารางที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ของจังหวะฉิ่ง และจังหวะหน้าทับ

บันไดเสียง

ผลการวิเคราะห์กลุ่มเสียงปัญจมูลของการบรรเลงซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ผู้วิจัยพบว่าการดำเนินทำนองอยู่ในกลุ่มเสียงปัญจมูล ม ฟ ซ X ท ด X กลุ่มเสียงทางกลางแหบ

กระสวนจังหวะทำนอง

กระสวนทำนองของการบรรเลงซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ผู้วิจัยพบว่ามีกระสวนทำนอง 9 ลักษณะดังนี้

1. --- X --- X 2. - X - X - X - X 3. X X X X X X X X
4. X X X X X X - - 5. --- X X X - - 6. - X X X X X X X
7. - - X X X X - - 8. - X - X - X X X 9. X X X X - X - X

จากการวิเคราะห์เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ผู้วิจัยได้ตัดกระสวนจังหวะทำนองมากลุ่มกระสวนละสองห้อง เพื่อจะตัดกระสวนที่ซ้ำกันออก จึงได้กระสวนทั้งสิ้น 9 ลักษณะ

กระสวนในรูปแบบจังหวะตกของตัวโน้ต ตัวที่ 2 และ 4 เมื่อพิจารณาแล้ว พบว่า มีกระสวนที่ 2 เป็นหลัก คือ - X - X - X - X ซึ่งมีกระสวนที่คล้ายไปจากกรุกระสวนนี้ คือ กระสวนที่ 1, 3, 6, 8 และ 9 ซึ่งเป็นการเพิ่มตัวโน้ต

จังหวะย่อยลงไป ให้เพิ่มขึ้นจากกระสวนที่ 2 เช่น กระสวนที่ 2 ห้องที่ 1 นั้นมีลักษณะ - X - X การเพิ่มของกระสวนที่ 3 ห้องที่ 1 มีลักษณะ X X X X เป็นลักษณะการเพิ่มตัวโน้ตจังหวะย่อยตัวที่ 1 และ 3 ลงไป

กระสวนในรูปแบบจังหวะยก เมื่อพิจารณาแล้ว พบว่า มีกระสวนที่ 5 เป็นหลัก คือ - - - X X X - - ซึ่งมีกระสวนที่ขยายออกไปจากกระสวนนี้ คือ กระสวนที่ 4 และ 7 มีลักษณะการขยายที่เพิ่มจังหวะย่อย ให้เต็มห้องแรก คือ กระสวนที่ 5 นั้นห้องแรกมีลักษณะ - - - X แต่ในกระสวนที่ 4 นั้นมีลักษณะ X X X X ซึ่งเป็นการเพิ่มตัวโน้ตจังหวะย่อยเข้าไปในกระสวนจังหวะหลัก

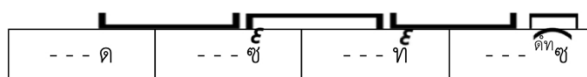
จากการวิเคราะห์กระสวนจังหวะทำนอง สรุปได้ว่า กระสวนจังหวะของทำนองเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกนี้มี 2 ลักษณะหลัก คือ - X - X - X - X และ - - - X X X - - ลักษณะที่พบอื่น ๆ นั้น เป็นการคลี่คลาย ตัดลง และขยายออกไปจากกระสวนทั้ง 2 ลักษณะนี้

กลวิธีการบรรเลงและกลวิธีพิเศษของซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

กลวิธีการบรรเลงและกลวิธีพิเศษของซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก เป็นการบรรเลงเริ่มต้นขึ้นของซออู้ หลังจากจบเพลงวาลงโรง ซออู้จะทำหน้าที่บรรเลงขึ้นมา และบรรเลงเป็นเครื่องดนตรีขึ้นเดียวจนจบเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกหลังจากนั้นวงปี่พาทย์จะบรรเลงทั้งวงด้วยเพลงเสมอ

มีประโยคเพลงทั้งหมด 5 ประโยคเพลง ในการบรรเลงเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก อยู่ในกลุ่มเสียงปัญจมูล ม ฟ ซ X ท ด X ทางกลางแหบ มีวิธีการบรรเลงโดยใช้กลวิธีการพรมประที่เสียงซอล การพรมปิดเสียงที่ เสียงมี และเสียงฟา การพรมจากเสียงที่ซอล การรูดเสียงเรโด และการสะบัดนิ้ว

ผู้วิจัยแสดงตัวอย่างกลวิธีที่ใช้ในการบรรเลงซออู้เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ในประโยคที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 4 เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ประโยคที่ 1

กลวิธีการบรรเลงและกลวิธีพิเศษของซออู้ เพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ประโยคที่ 1 เป็นการบรรเลงเริ่มต้นขึ้นของซออู้ หลังจากจบเพลงวาลงโรง ซออู้จะทำหน้าที่บรรเลงขึ้นมา และบรรเลงเป็นเครื่องดนตรีขึ้นเดียวจนจบเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกหลังจากนั้นวงปี่พาทย์จะบรรเลงทั้งวงด้วยเพลงเสมอ

ในประโยคที่ 1 อยู่ในกลุ่มเสียงปัญจมูล ม ฟ ซ X ท ด X ทางกลางแหบ มีวิธีการบรรเลงเริ่มต้นด้วยเสียงโดห้องแรก โดยใช้คันชักออก จากนั้นบรรเลงเสียงซอล โดยใช้คันชักเข้า และใช้กลวิธีการพรมประที่เสียงซอล จากนั้นบรรเลงเสียงที่ โดยใช้คันชักออก และใช้กลวิธีการพรมปิดที่เสียงที่ และห้องสุดท้ายบรรเลงเสียง ดทซ ซึ่งเป็นการสะบัดนิ้วสามเสียง โดยใช้คันชักเข้า

จากการวิเคราะห์สังคีตลักษณ์ของบทเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกสะท้อนกระบวนการสร้างสรรค์ทางดนตรีไทยที่มีระบบและพัฒนาการต่อเนื่องในหลายระดับ ทั้งเชิงโครงสร้างทำนอง จังหวะ ระบบบันไดเสียง และกลวิธีเฉพาะของ

เครื่องสายไทยอย่างซออู้ การแบ่งกลุ่มทำนองออกเป็นช่วงขึ้นเพลง ช่วงทำนองหลัก และช่วงลงจบ สะท้อนแนวความคิดการวางทำนองแบบแม่แบบที่สามารถคลี่คลาย ขยาย หรือประดับทำนองให้มีความหลากหลายแต่ยังคงโครงสร้างหลักไม่กระทบกระสวนจังหวะและทำนอง ระบบกระสวนจังหวะหลักสองลักษณะ (- X - X - X - X และ - - X X X - -) จังหวะฉิ่งสองชั้นและหน้าทับจีน ทำให้เกิดเอกลักษณ์จังหวะยกและตก ที่ช่วยกำกับความต่อเนื่องทางของการดำเนินทำนอง นอกจากนี้ยังพบว่าทำนองอยู่ในระบบเสียงปัญจมูลทางกลางแหบ ม ฟ ซ X ท ด X ซึ่งเป็นบันไดเสียงที่เอื้อต่อการบรรเลงทำนองที่โดดเด่นและการเพิ่มโน้ตในประโยคและเทคนิคการบรรเลง เช่น การพรมเสียง การสะบัด การกระทบเสียง และการใช้คันชักอย่างมีแบบแผน ช่วยให้ซออู้สามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำทำนองในช่วงโหมโรง ก่อนที่วงปี่พาทย์จะเข้าสู่การบรรเลงทั้งวงได้อย่างกลมกลืน ผลดังกล่าวจึงสะท้อนกลวิธีการบรรเลงระหว่างตัวเพลง เครื่องดนตรีและระบบจังหวะในการสร้างเอกลักษณ์ทำนองของโหมโรงหุ่นกระบอกที่มีสำเนียงจีนอย่างลึกซึ้งและการเชื่อมเสียงระหว่างซออู้และวงปี่พาทย์อย่างกลมกลืน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก กรณีศึกษาการถ่ายทอดของครูสุริยะ ชิตท้วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการบรรเลง ลักษณะทางดนตรี และวิเคราะห์การบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และข้อมูลภาคสนามร่วมกับการวิเคราะห์เชิงสังคีตลักษณ์ ผลการวิจัยสามารถสรุปตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. กระบวนการบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

ผลการศึกษาพบว่า การบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกมีลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับบริบทของการแสดงหุ่นกระบอกอย่างชัดเจน ซออู้ทำหน้าที่เป็นเครื่องดำเนินทำนองหลักในช่วงโหมโรง โดยเริ่มบรรเลงหลังจากจบเพลงวาลงโรง และดำเนินทำนองเพียงเครื่องเดียวก่อนที่วงปี่พาทย์จะเข้าสู่การบรรเลงเพลงเสมอ การบรรเลงลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของซออู้ในการเชื่อมโยงบรรยากาศของการแสดงเข้าสู่เนื้อเรื่อง รวมถึงการกำหนดอารมณ์และเอกลักษณ์ของการแสดงหุ่นกระบอก ผู้บรรเลงจำเป็นต้องมีความเข้าใจในทางเพลงเดิมของหุ่นกระบอกอย่างถูกต้องก่อนจึงจะสามารถพัฒนากลวิธีการบรรเลงและการสีต้นได้อย่างเหมาะสม การบรรเลงไม่ได้มุ่งเพียงการดำเนินทำนองเท่านั้น แต่ยังต้องสัมพันธ์กับการขับร้อง จังหวะของการแสดง และบทดำเนินเรื่องของตัวละคร ผู้บรรเลงจึงต้องอาศัยทั้งทักษะทางดนตรี ความเข้าใจในบทร้อง และประสบการณ์ในการบรรเลงประกอบการแสดงร่วมกัน และยังพบว่าการตั้งเสียงซออู้สำหรับเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกมีลักษณะเฉพาะ โดยผู้บรรเลงจะต้องปรับระดับเสียงของซออู้ให้สูงขึ้นหนึ่งเสียงจากการตั้งสายปกติ กล่าวคือ สายทุ้มตั้งเสียงเร และสายเอกตั้งเสียงลา แต่ยังคงใช้แนวความคิดการดำเนินเสียงแบบเดิม เพื่อให้สามารถเชื่อมต่อการบรรเลงของวงปี่พาทย์ได้อย่างต่อเนื่อง กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและประสบการณ์เฉพาะของผู้บรรเลงในบริบทการแสดงหุ่นกระบอก

2. ลักษณะทางดนตรีของเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

ผลการศึกษาพบว่า เพลงโหมโรงหุ่นกระบอกมีโครงสร้างทางดนตรีที่เป็นระบบและมีลักษณะเฉพาะของเพลงสำเนียงจีน สามารถแบ่งโครงสร้างทำนองออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ กลุ่มทำนองขึ้นเพลง กลุ่มทำนองเนื้อเพลง และกลุ่ม

ทำนองลงจบเพลง ซึ่งผู้วิจัยกำหนดสัญลักษณ์เป็น A/B/C ตามแนวทางการวิเคราะห์สังคีตลักษณ์ของพิชิต ชัยเสรี การแบ่งโครงสร้างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรูปแบบการดำเนินทำนองที่มีความต่อเนื่องและมีการจัดวางทำนองอย่างเป็นระบบ

กลุ่มเสียง พบว่าทำนองดำเนินอยู่ในกลุ่มเสียงปัญญามูล ม ฟ ซ X ท ด X ทางกลางแหลบ ซึ่งเป็นกลุ่มเสียงที่มีลักษณะเฉพาะและเอื้อต่อการสร้างสำเนียงของเพลงหุ่นกระบอก การดำเนินทำนองมีการใช้เสียงตกและเสียงผ่านอย่างสัมพันธ์กับโครงสร้างของกลอนร้อง ส่งผลให้การบรรเลงซออู้สามารถเชื่อมโยงกับการขับร้องได้อย่างกลมกลืน

จังหวะ พบว่าเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกใช้อัตราจังหวะสองชั้น กำกับจังหวะด้วยหน้าทับจินและจังหวะฉิ่งแบบเพลงสำเนียงจีน ส่งผลให้เกิดลักษณะจังหวะยกและจังหวะตกที่เป็นเอกลักษณ์ของเพลงหุ่นกระบอก

กระสวนจังหวะของทำนอง พบว่ามีลักษณะสำคัญ 2 รูปแบบ ได้แก่ กระสวนแบบ - X - X - X - X และ กระสวนแบบ - - - X X X - - ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักของการดำเนินทำนอง โดยกระสวนอื่น ๆ ที่ปรากฏในบทเพลงเป็นการคลี่คลาย ขยาย หรือเพิ่มจังหวะย่อยจากกระสวนหลักทั้งสองลักษณะนี้

ลักษณะทางดนตรีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทำนอง จังหวะ และลักษณะสำเนียงเพลงหุ่นกระบอก ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ทางดนตรีของเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกในบริบทการแสดงหุ่นกระบอกไทย

3. การวิเคราะห์การบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก

ผลการศึกษาพบว่า การบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกมีการใช้กลวิธีการบรรเลงที่หลากหลายและมีลักษณะเฉพาะ เพื่อสร้างสำเนียง อารมณ์ และอัตลักษณ์ของบทเพลง กลวิธีสำคัญที่ปรากฏ ได้แก่ การพรมประ การพรมปิด การพรมจาก การสะบัดนิ้ว การรูดเสียง และการใช้คันชักในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งล้วนเป็นเทคนิคที่ช่วยเพิ่มความละเอียดอ่อนและความไพเราะของการบรรเลง การใช้กลวิธีดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินทำนองและการเชื่อมโยงโครงสร้างของบทเพลง เช่น การพรมประและการพรมปิดช่วยเน้นเสียงสำคัญของทำนอง การสะบัดนิ้วช่วยเพิ่มความเคลื่อนไหวของจังหวะย่อย และการรูดเสียงช่วยสร้างความต่อเนื่องของการดำเนินทำนอง เทคนิคเหล่านี้ทำให้ซออู้สามารถถ่ายทอดอารมณ์ของเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกได้อย่างชัดเจน และผลการวิเคราะห์ยังพบว่าการบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกมีลักษณะการดำเนินทำนองที่สัมพันธ์กับโครงสร้างจังหวะอย่างเป็นระบบ โดยผู้บรรเลงต้องควบคุมการใช้คันชัก การลงน้ำหนักเสียง และจังหวะการดำเนินทำนองให้สอดคล้องกับหน้าทับและจังหวะฉิ่งของวงปี่พาทย์ ส่งผลให้เกิดความกลมกลืนระหว่างการบรรเลงซออู้กับการดำเนินจังหวะของการแสดง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการศึกษากระบวนการบรรเลง ลักษณะทางดนตรี และวิเคราะห์การบรรเลงซอในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก กรณีศึกษาครูสุริยะ ชิตท้วม ผลการวิจัยพบว่า ซอมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเครื่องดนตรีที่ทำหน้าที่ดำเนินทำนองหุ่นกระบอก ถ่ายทอดอารมณ์ และเอกลักษณ์ของการแสดงหุ่นกระบอก ซึ่งเชื่อมระหว่างทำนอง จังหวะ การขับร้อง และการดำเนินเรื่องของการแสดง

กระบวนการบรรเลงซอในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก จากการศึกษาพบว่า กระบวนการบรรเลงซอของครูสุริยะ ชิตท้วม มีลักษณะเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยหลักการทางดนตรีไทยแบบจารีตและประสบการณ์เฉพาะตัวของครูผู้ถ่ายทอด โดยให้ความสำคัญกับการตั้งเสียง การเลือกทำนอง และการใช้กลวิธีการสี ให้สอดคล้องกับโครงสร้างเพลงและลีลาของการแสดงหุ่นกระบอก ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของสุทธิดา พุทธรักษา และข้าคม พรประสิทธิ์ (2568) ที่ศึกษากลวิธีในการบรรเลงซอในการแสดงหุ่นกระบอกของคณะหุ่นกระบอกพะวงว่าซอต้องมี การปรับเสียงและใช้กลวิธีเฉพาะเพื่อบรรเลงทำนองหุ่นกระบอก และทำให้เกิดอัตลักษณ์ของการบรรเลงทำนองหุ่นกระบอกที่แตกต่างจากการบรรเลงซอในบริบททั่วไป นอกจากนี้ กระบวนการบรรเลงที่เน้นการดำเนินทำนองอย่างต่อเนื่องและสัมพันธ์กับจังหวะของการแสดง ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของนริศรา พันธุ์ธาดาพร (2565) ที่อธิบายว่าซอใช้ในการแสดงหุ่นกระบอกทำหน้าที่เกริ่น นำ และคล้ายกับการขับร้อง โดยต้องยึดลูกตกของบทร้องและบริบทของการแสดงเป็นสำคัญ

ลักษณะทางดนตรีของการบรรเลงซอในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะทางดนตรีของการบรรเลงซอในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกตามแนวทางของครูสุริยะ ชิตท้วม มีความโดดเด่นในด้านการใช้ทำนองที่มีความโดดเด่น การเน้นสำเนียงเฉพาะ และการใช้กลวิธีการบรรเลงเพื่อขับเน้นอารมณ์ของเพลงโหมโรง ซึ่งทำหน้าที่เป็นเพลงแรกก่อนเข้าสู่การแสดง ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสุทธิดา พุทธรักษา และข้าคม พรประสิทธิ์ (2568) ที่พบว่าการใช้กลวิธีการบรรเลง เช่น การสะบัด การพรมนิ้ว และการเน้นเสียงบางตำแหน่ง มีส่วนสำคัญในการสร้างสำเนียงเพลงและอัตลักษณ์ของการแสดงหุ่นกระบอก ในขณะเดียวกัน ลักษณะทางดนตรีของซอยังสัมพันธ์กับการขับร้องและการดำเนินเรื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนริศรา พันธุ์ธาดาพร (2567) ที่ศึกษากลวิธี การขับร้องเพลงหุ่นกระบอกว่าการร้องและการบรรเลงซอเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความเข้าใจในทำนอง เพื่อให้การแสดงดำเนินไปอย่างกลมกลืน

การวิเคราะห์การบรรเลงซอในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอก ผลการวิจัยพบว่า การบรรเลงซอมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางดนตรีของการแสดงหุ่นกระบอกอย่างชัดเจน ทั้งในด้านโครงสร้างทำนอง จังหวะ กลุ่มเสียง และกลวิธีการบรรเลงเฉพาะทาง โดยซอทำหน้าที่เป็นเครื่องดำเนินทำนองหลักในช่วงโหมโรงก่อนที่วงปี่พาทย์จะเข้าสู่การบรรเลงทั้งวง ซอจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดอารมณ์ สำเนียง และบรรยากาศของการแสดง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดดนตรีไทยที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีหลักในการสร้างเอกลักษณ์ของบทเพลง เพลงโหมโรงหุ่นกระบอกมีโครงสร้างทำนองแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ กลุ่มทำนองขึ้นเพลง กลุ่มทำนองเนื้อเพลง และ

กลุ่มทำนองลงจบเพลง โดยมีรูปแบบสังคีตลักษณ์แบบ A/B/C ซึ่งสะท้อนแนวความคิดการวางโครงสร้างทำนองอย่างเป็นระบบ สามารถคลี่คลาย ขยาย และประดับทำนองได้โดยยังคงรักษาโครงสร้างหลักของบทเพลงไว้ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวความคิดวิเคราะห์สังคีตลักษณ์ของพิชิต ชัยเสรี (2559) ที่อธิบายว่าบทเพลงไทยมีระบบโครงสร้างทำนองและกระสวนจังหวะที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ และสามารถศึกษาความเชื่อมโยงของทำนองผ่านรูปแบบการดำเนินทำนองได้

การวิเคราะห์จังหวะ ผลการวิจัยพบว่า เพลงโหมโรงหุ่นกระบอกใช้อัตราจังหวะสองชั้น กำกับด้วยหน้าทับจีนและจังหวะฉิ่งแบบเพลงสำเนียงจีน ส่งผลให้เกิดลักษณะจังหวะยกและจังหวะตกที่เป็นเอกลักษณ์ของเพลงหุ่นกระบอก อีกทั้งยังพบกระสวนจังหวะหลัก 2 รูปแบบ ได้แก่ กระสวนแบบ - X - X - X - X และ - - - X X X - - ซึ่งเป็นโครงสร้างสำคัญของการดำเนินทำนอง กระสวนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างจังหวะหลักและจังหวะย่อยในการบรรเลงซออู้ ที่ช่วยสร้างความต่อเนื่องและความเคลื่อนไหวของทำนองให้สอดคล้องกับการดำเนินจังหวะของการแสดง

การดำเนินทำนอง ผลการวิจัยพบว่า เพลงโหมโรงหุ่นกระบอกอยู่ในกลุ่มเสียงปัญจมูล ม ฟ ซ X ท ด X ทางกลางแหลบ ซึ่งเป็นระบบเสียงที่มีลักษณะเฉพาะและความสัมพันธ์กับสำเนียงเพลงหุ่นกระบอก การใช้กลุ่มเสียงดังกล่าวช่วยให้เกิดสำเนียงที่มีลักษณะเด่นทางอารมณ์และเอื้อต่อการใช้กลวิธีการบรรเลงของซออู้

กลวิธีการบรรเลง ผลการวิจัยพบว่า การบรรเลงซออู้เพลงโหมโรงหุ่นกระบอกมีการใช้เทคนิคเฉพาะหลายลักษณะ ได้แก่ การพรมประ การพรมปิด การพรมจาก การสะบัดนิ้ว การรูดเสียง และการใช้คันชักในลักษณะต่าง ๆ กลวิธีเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างสำเนียงและความละเอียดอ่อนของการบรรเลง รวมทั้งช่วยเพิ่มความต่อเนื่องของการดำเนินทำนองและการเน้นจังหวะสำคัญของบทเพลง ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสุทธิดา พุทธิรักษา และชาคม พรประสิทธิ์ (2568) ที่พบว่าการใช้กลวิธีการบรรเลงซออู้ในการแสดงหุ่นกระบอกมีความสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของสำเนียงเพลงและการดำเนินทำนองเฉพาะของการแสดงหุ่นกระบอก และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของนริศรา พันธุ์ธาดาพร (2565) ที่กล่าวว่าการบรรเลงซออู้ในการแสดงหุ่นกระบอกมีบทบาทในการเกริ่น นำ และเชื่อมโยงกับการขับร้อง โดยผู้บรรเลงต้องให้ความสำคัญกับลูกตกของบทร้องและบริบทของการแสดงเป็นสำคัญ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า ผู้บรรเลงซออู้จำเป็นต้องควบคุมการใช้คันชัก การลงน้ำหนักเสียง และการดำเนินทำนองให้สัมพันธ์กับจังหวะการแสดงและการขับร้องอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การบรรเลงสามารถถ่ายทอดอารมณ์และบรรยากาศของการแสดงหุ่นกระบอกได้อย่างสมบูรณ์

จากผลการวิจัยดังกล่าว การบรรเลงซออู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกเป็นองค์ความรู้ทางดนตรีไทยที่มีระบบเฉพาะ ทั้งในด้านโครงสร้างทำนอง ระบบจังหวะ กลุ่มเสียง และกลวิธีการบรรเลง ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กับบริบทของการแสดงหุ่นกระบอกอย่างลึกซึ้ง และเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อการศึกษา และอนุรักษ์

ข้อเสนอแนะ

การมีการต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการบรรเลง ลักษณะทางดนตรี และวิเคราะห์การบรรเลงซอู้ในเพลงโหมโรงหุ่นกระบอกไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนดนตรีไทย เพื่อส่งเสริมความเข้าใจบทบาทของซอู้ในบริบทการแสดงอย่างถูกต้องและเป็นระบบ นอกจากนี้ ควรมีการบันทึกและศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ของ ครูดนตรีไทยอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นฐานข้อมูลทางวิชาการสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาการเรียนรู้นักร้องไทยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ณรงค์ชัย ปิฎกรัซต์. (2542). *สารานุกรมเพลงไทย*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- นรพิชญ์ เลื่องลือ และข้าคม พรประสิทธิ์. (2567). กลวิธีการขับร้องเพลงหุ่นกระบอกเรื่องพระอภัยมณีของครูกัญจน ปกรณ์ แสดงหาญ. *วารสารดนตรีและการแสดง*, 10(1).
<https://so06.tcithaijo.org/index.php/Mupabuujournal/article/view/275331>
- พิชิต ชัยเสรี. (2559). *สังคีตลักษณะวิเคราะห์*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พูนพิศ อมาตยกุล. (2552). *เพลง ดนตรี และนาฏศิลป์ จาก สาส์นสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์*. วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2560). *สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคภาคคีตะ - ดุริยางค์*. ราชบัณฑิตยสถาน.
- สำนักงานมาตรฐานอุดมศึกษา (2544). *เกณฑ์มาตรฐานดนตรีไทยและเกณท์*
การประเพณี. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์
- ศิลปวิชัย กิ่งแก้ว. (2559). *วัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านไทยสี่ภาค*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์.
- สุทธิดา พุทธิรักษา และข้าคม พรประสิทธิ์. (2568). กลวิธีในการบรรเลงซอู้ในการแสดงหุ่นกระบอก เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนนางวันทองห้ามทัพของคณะหุ่นกระบอกเพาะช่าง. *วารสารดนตรีและการแสดง*, 11(1).
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/Mupabuujournal/article/view/286285>